

Filosofijos institutas
Dokt. Vytautas Sinica

Moderniosios vieningos Europos idėjos ištakos

Šiandieninėse diskusijose apie Europos integraciją ir europines vertybes dažniausiai remiamasi neįvardinta prielaida, kad Europa egzistavo visada. Pamirštama, kad ikimoderniais laikais būsimoji „Europa“ save suvokė kaip Vakarų krikščioniją, o Europa buvo minima ypatingai retai ir tik santykiyje su visai krikščionijai išoriniais priešais. Europinė savimonė ir pati sąvoka paplito pakeisdama Vakarų krikščioniją, iš kurios išsirutuliojusi Europa yra visiškai nauja modernio politinės ir istorinės tikrovės forma. Kartu ir Europos politinės vienybės klausimas galėjo iškilti tik labai vėlai. Jis pradėtas kelti XVII-XVIII a. ir tai lėmė specifinės aplinkybės: Vakarų krikščionijos kaip vieningos religinės ir politinės erdvės žlugimas. Pradėjo irti pagrindai, kuriais rėmėsi ankstesnė Vakarų krikščionijos vienybė.

Reaguojant į šį irimą pradėtos paieškos, kaip suvienyti pagal naujas skiriamąsias linijas besidalijantį žemyną. Svarbu, jog šis vienijimas buvo ne tiesiogine prasme suskilusio politinio darinio restauracija, dažnai sutinkama politinėje istorijoje. Suirus Vakarų krikščionijai prasidėjo Europos kaip visiškai naujos politinio egzistavimo formos konstravimas.

Samuelio Pufendorfo ir Gotfrydo Leibnico vaidmuo šiame procese buvo esminis. Be Leibnico filosofijos modernusis Europos projektas apskritai negalėjo atsirasti, nes modernioji Europa formavosi pirmiausia filosofiniu pagrindu – idėja ėjo pirma tikrovės. Kanto filosofija buvo lemtingas šio virsmo taškas: modernioji Europa toliau skleidėsi kaip transcendentalinė idėja.

Samuelio Pufendorfo darbuose nėra jokių užuominų į suverenumo peržengimą ir kosmopolitinius idealus. Priešingai, kaip ir Hobsui, Pufendorfui valstybės suverenumas yra aksioma. Tačiau jo veikale „Apie žmogaus ir piliečio pareigas“ (1673) pateikiama visiškai nauja žmogaus samprata ir iš jos išvedami nauji prigimtinės žmonių lygybės pagrindai, tampantys pamatu naujos vienybės perspektyvai. Žmonių vienybė, iki XVII a. grįsta sukūrimu pagal Dievo paveikslą, Pufendorfo politinėje teorijoje jau remiasi grynai fiziniais pagrindais – principiniu kiekvieno žmogaus gebėjimu užmušti kitą žmogų ir iš to kylančia egzistencine grėsme (ir pagarba) vienas kitam. Žmonių skirtumai atsiranda tik dėl visuomeninės būklės, kurioje valstybė įsteigia įvairius statusus, sukurančius nelygybę. Kartu siūloma „natūraliosios religijos“ idėja, visiškai svetima ir nesuderinama su krikščioniškąja žmogaus samprata ir ja grįsta politine tvarka.

Leibnicas kritikuoja išimtinai pozityvistinę teisių ir pareigų kilmę Pufendorfo teorijoje, primindamas didesnį Dievo vaidmenį nustatant prigimtines teises ir žmonių pareigas. Tačiau apskritai jis toliau plėtoja naują prigimtines teises. Racionalizmo idėja, kurios nuosekliausias šalininkas yra Leibnicas, reiškia, kad visa politinė tikrovė yra homogenizuojama, atsiranda suvienodinto pasaulio vizija. Kaip viduramžių fizika yra kokybinė – skiria daiktų rūšis ir aiškinasi jų savybes, - o moderni fizika ieško universaliai galiojančių dėsnių, lygiai taip pat ir Leibnico politinėje teorijoje racionalizmas reiškiasi pirmiausiai tuo, jog viskas taikoma abstrakčiai politinei tikrovei, o žmonijos įvairovė traktuojama tik kaip paviršutinis reiškinys ar iliuzija. Iki racionalizmo manyta, kad žmonijos įvairovė – jos gyvenimo

sąlygos, būdas, tautų fiziniai ir charakterio bruožai – lemia žmonių bendrijų politinės organizacijos skirtumus. Empiristai, kaip Monteskjė, taip pat žmonių skirtumus laikė esminiais ir nepanaikinamais. Tuo tarpu Leibnico racionalizmas suponuoja, kad visa įvairovė yra tik regimybė, tad gali ir turi būti panaikinta.

Čia glūdi būsimos amžinosios taikos idėjos pamatinė prielaida: skirtumai yra konfliktų priežastis. Modernusis Europos projektas todėl yra radikalaus žmonių suvienodinimo projektas. Europos idėja atsirado būtent kaip amžinosios taikos projektai, nes tiesiog Europos idėja kaip tokia XVIII amžiuje buvo per ankstyva ir neturėjo prielaidų. Yranti Vakarų krikščionija dar buvo pernelyg krikščioniška ir įvairi klasikine žodžio prasme. Siūlomi amžinosios taikos projektai, numatę naują tarptautinę teisę ir panašius sprendimus, buvo ne šiaip taikos garantas, bet ir priemonė naikinti natūralią Vakarų krikščionijai būdingą žmonių ir tautų įvairovę.

Racionalizmo ir empirizmo prielaidų apie žmonijos įvairovę įtampa atvedė prie iš pažiūros paradoksalus „vienovės įvairovėje“ sprendimo, pagal kurį žmonių skirtumai yra pripažįstami ir net pabrėžiami, tačiau kartu deklaruojama, kad jie neturi jokios teisinės reikšmės.